УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.11

РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ: СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВИЯВЛЕННЯ

CIVIL SERVANTS` UKRAINIAN LANGUAGE PROFICIENCY: STRATEGIES AND TACTICS FOR ASSESSMENT

Подлісецька О.О.,
orcid.org/0000-0002-4100-3019
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ

Коваленко А.Ф.,
orcid.org/0000-0001-6750-9133
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, міжкультурної та професійної комунікації
Одеського національного морського університету

У статті проаналізовано найважливішу з ймовірних моделей та парадигм закріплення державної мови у суспільстві: необхідність для претендентів на державну службу скласти іспит на знання української мови.

Доведено, що іспит з української мови для державних службовців є вагомим інструментом, який виконує декілька ключових функцій: забезпечує об'єктивне оцінювання мовних компетентностей, підтверджує рівень володіння державною мовою та сприяє підвищенню професійного рівня працівників державного сектору. Іспит дає змогу оцінити реальний рівень знання української мови з опертям на стандартизовані вимоги. Проаналізована важливість іспиту, оскільки знання мови є потрібним для якісного виконання посадових обов'язків, ведення ділового листування, складання документів та комунікації із громадянами. Досліджено та окреслено і практичні завдання іспиту, в результаті яких виокремлено стратегії та парадигми підготовки претендентів на посади держслубовців. У статті окреслено дві мовно-державні проблеми та запропоновано шляхи їхнього вирішення. Досліджується проблема маніпуляції в межах мови, що є антикультурним чинником, а також окрслюється такий чинник мовленнєвої культури, як культура спілкування в державному апараті.

Досліджується мислеоформлювальна функція як та, що якнайтісніше пов’язана з комунікативною. Зроблено висновок, що ці обидві функції становлять єдність, отже, перевірка єдності мислення й мовлення і є метою проведення іспиту.

Проаналізовано важливість володіння українською мовою держслубовців, впроваджено певну тактику для успішного складання іспиту. Авторами статті апробовано складні завдання та здійснено комунікацію з претендентами на складання іспиту щодо особливостей завдань. Здійснено аналіз тестових завдань на лексичну помилку, граматично правильне оформлення речень та словосполучень, синтаксичну правильність речень та тексту, а також проаналізовано текстові особливості завдань на рівень логічного мислення претендентів.

Ключові слова: функція мови, державна мова, іспит на володіння державною мовою.

The article analyzes the most important of the possible models and paradigms of consolidating the state language in society: the need for applicants for civil service to pass an exam on knowledge of the Ukrainian language.

It is proven that the Ukrainian language exam for civil servants is a significant tool that performs several key functions: it provides an objective assessment of language competencies, confirms the level of proficiency in the state language, and contributes to improving the professional level of public sector employees. The exam allows you to assess the real level of knowledge of the Ukrainian language based on standardized requirements. The importance of the exam is analyzed, since knowledge of the language is necessary for the high-quality performance of official duties, conducting business correspondence, drafting documents, and communicating with citizens. The practical tasks of the exam are also studied and outlined, as a result of which strategies and paradigms for training applicants for civil service positions are identified. The article outlines two language-state problems and suggests ways to solve them. The problem of manipulation within the language, which is an anti-cultural factor, is investigated, and such a factor of speech culture as the culture of communication in the state apparatus is also characterized.

The thought-forming function is investigated as the one that is most closely related to the communicative one. It is concluded that these two functions constitute a unity, therefore, checking the unity of thinking and speech is the purpose of the exam.

The importance of civil servants' Ukrainian language proficiency was analyzed, and a strategy for successfully passing the exam was implemented. The authors piloted complex tasks and communicated with prospective examinees regarding the specifics of the test items. An analysis was conducted of the test tasks focusing on lexical errors, the grammatical correctness of sentences and phrases, and syntactic accuracy, while the texts were also evaluated to assess the candidates' level of logical reasoning.

Key words: language function, state language, exam for proficiency in the state language.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з 16 липня 2021 року стартував іспит на рівень володіння державною мовою. Призначення цього іспиту – визначити рівень володіння державною мовою осіб, які претендують на обрання чи призначення на посади, визначені частинами 1, 2 статті 9 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1, с. 2] , тобто, на посади держслужбовців. Іспит на володіння державною мовою – прекрасна можливість підготувати претендентів на державну посаду до перевірки їхніх вмінь та навичок оперувати у суспільному середовищі державною мовою. Практичні завдання статті – окреслити стратегії підготовки претендентів на посади держслужбовців та намітити парадигми цієї підготовки **Аналіз останніх досліджень і публікацій**. Мову в аспектах державотворення та консолідації нації досліджували А. Чирва, Ю. Чередник, І. Фаріон, П. Гриценко, Л. Масенко, Б. Ажнюк та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ми окреслимо дві проблеми у стратегіях та парадигмах української мови як предмету складання іспиту на посади держслужбовців.

Цілями статті, що виходять з даних тверджень, є такі : окреслити проблеми іспиту з української мови для держслужбовців, зокрема його функції та завдання; виокремити стандартизовані вимоги до претендентів на посади держслужбовців та зосередитися на методичних рекомендаціях до складання цього іспиту.

Український вчений Іван Огієнко наголошував, що «мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. … Мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом» [3, с. 239–240]. Через цю тонку грань існування мови передусім у свідомості та самоусвідомленні людини і полягає складність в усвідомленні нацією важливості мови. Не існує готових моделей у підходах до мови, роль якої визначається державним статусом, але найважливішою з ймовірних моделей та парадигм закріплення державної мови у суспільстві є необхідність для претендентів на державну службу скласти іспит на знання української мови.

Відтак перейдемо до двох проблем у сфері державотворення, які важливо усвідомити. Першою проблемою є концептуально-правова позиція безапеляційного використання державної мови у всіх без винятку суспільних сферах. Це проблема мовної стійкості. Конституційний Суд України заклав концептуально-правові позиції, за якими під державною (офіційною) розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Конституцією України статус державної надано українській мові (частина перша статті 10), що повністю відповідає державотворчій ролі української нації.

Мовознавець П. Гриценко зазначає: «можна навести нині широко використовуваний у публіцистичній площині вислів «чия мова – того й держава» [4]. Важливо усвідомити, що це не просто риторична фігура. Цей вислів ілюструє ситуацію, коли мову автохтонних мешканців чи якогось конкретного регіону або держави в цілому легко можна заступити чи то повністю, чи то великою мірою мовою іншою, мовою людності і влади прийшлої, мовою колонізатора. Така заміна завжди виходить за межі державотоворення. «На стан української мови в Україні впливає ще додатковий чинник – постколоніальний» [5, с. 69], – вважає Ірина Магрицька.

Тому друга проблема більш прихована: це проблема маніпуляції в межах мови, що є антикультурним чинником. Цей другий чинник мовленнєвої культури – це культура спілкування в державному апараті, сфері права та політикумі. За спостереженнями політологів та соціологів, політики взагалі часто уникають прямих відповідей. «Маніпулятивні слова і фрази часто звернені до наших емоцій – патріотизму, прагнення миру, свободи, і мають на меті відсунути суть твердження на задній план» [6, с. 260], – вказує Дж. Борг.

Дослідники вказують і на необхідність чіткої мовної політики в Україні через високу ймовірність маніпуляцій: «Оскільки протистояти лінгвоциду здатна насамперед державність мови та нації, на сьогоднішній день Україна потребує чіткої програми мовно-культурної політики, яка б не дозволяла використовувати мовне питання як об'єкт ідеологічних маніпуляцій» [7, с. 77].

Серед методів, які міцно увійшли в обіг політиків, є такі, як початок із заперечення, створення інформаційного приводу задля приховання того,

що насправді варто уваги, цитування статистики поза контекстом та інше [6, с. 248]. Тому викладачам мови на даному етапі необхідно не тільки вивчати окремі мовні теми (граматику, орфоепію, морфологію та синтаксис), а кожного разу, на кожному занятті зі студентами або у власних наукових дослідженнях звертати увагу на чистоту мови, мовну стійкість та заперечення маніпулятивності. Тестові завдання іспиту на кшталт «Правда / неправда» якраз сприяють вмінню логічно мислити та не піддаватися маніпуляціям майбутнім держслубовцям.

Незаперечною є важливість володіння державною мовою зокрема для держслужбовців у морській галузі: чиновників Державної служби морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства, національних транспортних відомств, профспілок, а також капітанів портів, державних експертів з водного господарства, державних інспекторів контролю суден, державні службовці Адміністрації судноплавства, начальники відділів державного нагляду (контролю) за безпекою судноплавства, головні спеціалісти Відділу міжнародного співробітництва (спеціальність J5. 05), головні та провідні спеціалісти, інженери, архітектори у сфері будівництва та цивільної інженерії департаментів архітектури та містобудування, Державної інспекції архітектури та містобудування України (спеціальність G 17) тощо.

Крім окреслення двох проблем та шляхів їхнього вирішення маємо на меті висвітлити та поглибити знання про особливості іспиту, оскільки це є компетенцією викладача-філолога. Варто забезпечити підготовку до іспиту у школах, вишах або ж самостійно [8, с. 45]. Процедура складання іспиту на визначення рівня володіння державною мовою для виконання службових обов'язків має такий вигляд. Загальна тривалість іспиту складає 60 хвилин, з них: 30 тестових завдань письмової частини – 30 хвилин; завдання відкритого типу письмової частини (написання тексту) – 20 хвилин; завдання відкритого типу усної частини (монолог) – 10 хвилин.

Таким чином, комплексний іспит містить чотири частини: «Слухання» та «Читання», «Письмо» та «Говоріння». Усна та письмова частини іспиту проходять з використанням комп'ютерної техніки. Письмова частина передбачає виконання тестових завдань, а усна – монологічне висловлювання.

Усі чотири частини іспиту мають однакову важливість, адже результат за кожну становитиме 25% від загальної кількості балів. Для того, щоб підтвердити рівень володіння державною мовою України, потрібно отримати загальний результат 70%–100%.

Для проведення іспиту Національна комісія зі стандартів державної мови своїм рішенням призначає заклади вищої освіти, які є уповноваженими закладами. Скласти іспит онлайн неможливо: іспит проводиться тільки в уповноважених установах.

Подамо кілька порад щодо складання іспиту. Перед складанням іспиту претендент має розуміти: щоб спілкуватись, треба мати думку. Адже мовленнєвий акт невідривно пов'язаний з актом мисленнєвим. І мова бере найактивнішу участь у процесі формування (початкового, ще нечіткого окреслення) та формулювання (чіткого вираження) думки.

Мова, таким чином, виконує функцію оформлення думки – мислеоформлювальну функцію. Ця функція якнайтісніше пов'язана з комунікативною, обидві вони становлять єдність. Перевірка єдності мислення й мовлення і є метою проведення іспиту.

Завдання першого рівня (тести) перевіряють знання претендента у галузі мовлення. Це означає, що спеціальна мовознавча термінологія застосовуватися не буде, теоретичних правил граматики та орфографії перевіряти на іспиті не будуть. Головне для претендента – говорити та висловлюватися грамотно, вміти поєднувати слова, розуміти їхнє значення, орієнтуватися у стилі мовлення. Тобто, претендент має бачити слова, близькі за значенням, бачити правильну передачу прямої мови непрямим мовленням, вміти знаходити лексичну помилку, розуміти логічні помилки тощо.

Іноді завдання може бути в роботі на грамотність у письмовому плані : вміння бачити, в яких словах є подвоєння, де ставити розділові знаки, які букви у слові пропущені тощо.

Наша мова має складну граматичну структуру, насичений лексичний запас і багатство фразеологізмів. Тому багато хто вважає її найскладнішою серед мов світу. В українській мові діє чітка система відмінків. В українській мові їх сім, і кожен відмінок має свої правила та винятки.

Українська мова славиться синонімічним багатством, що ускладнює вибір правильного слова. Багато українців, які навіть усе життя спілкуються українською мовою, часто використовують у своєму мовленні російські вислови, так звані кальки. Так, вживаючи фразу «ви праві», українці допустять помилку. Речення: «Ви праві, саме так треба зробити» не є правильним. Адже правою може бути рука, або нога, правий, або

лівий берег. Натомість правильним буде вираз «ваша правда», або «ваша думка слушна», чи «ви маєте рацію». Тому речення має звучати: «Ваша правда, саме так треба зробити». Прикладом до цього типу завдань може бути тест:

Лексична помилка є в рядку

Апідняти питання про пільги

Бпідняти прапор під час параду

Впідняти на вищий щабель

Гпідняти авторитет серед колег

Помилкою є вираз «Підняти питання», адже питання ставлять або порушують. Ці та інші завдання мають на меті перевірити вміння говорити українською мовою правильно.

Так само можна пояснити трохи складніший тест, який містить речення, але завдання залишається тим самим: «лексична помилка». Наприклад:

НЕМАЄ лексичної помилки в реченні

А Чиста совість мотивує людину на вчинки, які ніколи не змусять жалкувати про здійснене.

Б Багато хто з нас мріяв добитися великого успіху й зайняти вище місце в суспільному житті.

В Часто ми не придаємо значення відношенням з людьми, що, однак, розкривають суть і нашого «я».

Г Коли посторонні люди замічають наші позитивні риси, це тішить і надихає на гарні вчинки.

Д Кожна слідуюча сходинка життя опирається на результати нашого попереднього розвитку.

Тут в кожному реченні є росіянізми, і лише в першому їх немає. Слова «добитися», «не придаємо», «замічають» та «слідуюча» і є цими росіянізмами, або ж кальками і жодним чином не вживаються в українській мові. Іншим типом завдань може бути текст, в якому самостійно треба буде обрати пропущені вирази, які подються нижче. Такими виразами можуть бути і фразеологізми. Прикладом цього завдання може бути тест:

Підберіть правильний фразеологізм до кожного речення:

1. Вона намагається бути ввічливою, але все одно завжди _____.

а) жити як кіт з собакою

б) тримати руку на пульсі

в) зібрати каміння в сумці [9].

Проаналізувавши завдання іспиту, вкажемо на деякі нюанси та сформуємо поради. Отже, далі починається 2 частина : «Слухання та письмо», де подано завдання відкритого типу (написання тексту на визначену тему). Це завдання перевіряє загальні знання та вміння відтворити, переказати та написати до 100 слів у вигляді письмового переказу. Тут додається і творче завдання: висловити своє ставлення до почутого. Претендент може робити нотатки, набрати текст на клавіатурі, що займе 20 хвилин та відправити на оцінювання.

Останнім, заключним етапом є 3 частина «Усне висловлювання», де від претендента вимагається висловити монолог упродовж 10 хвилин на одну з обраних тем. Треба записати відео з міркуванням, яке може початися словами «Я вважаю…». Виступ може доходити до 7 хвилин. Перевірка цієї частини проводиться за критеріями: змістовність (чіткі, зрозумілі речення, виражена позиція, лексика літературного стилю без суржику, росіянізмів, кальок та лексичних помилок), послідовність (вміння вибудовувати речення, вміння логічно побудувати розповідь зі вступом, основною частиною та висновками, вміння правильно граматично поєднувати слова у реченнях). Перевіряючі мають право поставити «0», якщо ці вимоги не дотримані, якщо виступ не досягає 20 речень, якщо виступ не сформульовано українською мовою, якщо розповідь тиха й незрозуміла, якщо претендент читає розповідь з нотаток. Теми можуть бути запропоновані такі:

1. «Мова – то серце народу: гине мова – гине народ» (Іван Огієнко).

2. «Показник якості управління – звичайні люди, що роблять незвичайні речі» (Пітер Друкер).

Важливо зазначити, що під час монологу не можна якимось способом ідентифікувати себе, тобто категорично заборонено називати свої персональні дані. Екзаменатор не повинен знати, кого саме він оцінює, тому цілком достатньо просто привітатися, назвати одну вибрану тему, з двох запропонованих, далі висловити власну думку на цю тему і в кінці попрощатися.

Національна комісія зі стандартів державної мови дала кілька порад, як підготуватися до монологічного висловлення під час іспиту на рівень володіння державною мовою: «Коли у Вас є лише десять хвилин на підготовку й виголошення монологу з 20+ речень, важливо діяти швидко й організовано. Рекомендуємо скористатися покроковою стратегією, яка допоможе впоратися із цим завданням».

1 етап – вибір теми. Обирайте тему, про яку Ви дійсно маєте що сказати. Із двох запропонованих обирайте не складнішу чи ефектнішу тему, не ту, яка коротше сформульована, – візьміть ту, щодо якої у вас є особистий досвід, яка для Вас цікава, про яку Ви готові говорити не лише під час іспиту, а й з колегами чи друзями.

Як показує аналіз результатів іспитів, труднощі часто викликають теми, на перший погляд,

прості, на зразок «Мова – це розвиток», «Мова – це територія», «Мова – це світогляд», «Мова – це свобода», «Слово – це зброя», «Мова – це безпека». Типовою помилкою під час опрацювання таких тем є те, що претендент починає говорити про мову, нагромаджуючи означення (солов'їна, рідна, милозвучна, найкраща, материнська…), і ніяк не може вийти за межі поширених мовленнєвих штампів. Радимо в таких темах розпочинати з міркувань щодо другої частини теми: про розвиток (дитини, людини, народу, держави), про свободу (особи або держави), про територію, на якій Ви почуваєтеся вдома, про на те, що впливає Вашу безпеку і гарантує її. Тоді одним із факторів, про які Ви будете говорити, стане мова [10].

2 етап – структура і наповнення змістом. На аркуші швидко накидайте структуру (план):

– вступ (чому Ви обрали саме цю тему і ключові слова);

– основна частина (міркування про те, що треба зробити, щоб реалізувати сказане у вступі, 2–3 аргументи. Для кожного аргументу запишіть ключові слова, а не повні речення. Продумайте конкретні приклади: з особистого життя, з новин, з історії, з навколишньої реальності. Приклади зроблять монолог живим і переконливим);

– висновок (Ваша позиція).

3 етап – налаштування на монолог й доопрацювання. Не варто промовляти подумки або пошепки увесь монолог. Але дуже важливо продумати першу й останню фрази. Добре враження завжди справляє мовлення, яке добре розпочате й ще краще завершене. Переконайтеся, що ваш висновок чітко виражає позицію і залишає враження цілісності.

4 етап – запис усного висловлювання. Сміливо вмикайте запис. Говоріть голосно й упевнено!

Привітайтеся з екзаменаторами чи Комісією! (Не обов'язково, але приємно!)

Назвіть тему, яку Ви обрали, і говоріть усе, що запланували. Говоріть природно, але структуровано.

Дивіться в камеру, ніби розмовляєте з конкретною людиною.

Використовуйте засоби зв'язку між фразами: «по-перше», «до того ж», «наприклад», «з іншого боку», «я думаю», «я вважаю», «на мою думку».

Використовуйте міміку, виявляйте власне ставлення до того, про що говорите, самовиражайтеся!

Якщо якесь слово «вилетіло з голови», не панікуйте, продовжуйте говорити далі: краще втратити бал за непослідовність мовлення, ніж мовчати…

Стежте за часом на таймері.

Завершіть мовлення і подякуйте! (Теж не обов'язково, але не менш приємно!)

«Пам'ятайте, десять хвилин достатньо, щоб підготувати невелике змістовне висловлення, якщо Ви використаєте цей час розумно», – додали в Комісії .

Отже, детальний аналіз іспиту на рівень володіння державною мовою передбачає дати розуміння його необхідності та наближення до оптимального результату.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Іспит з української мови для державних службовців є вагомим інструментом, який виконує декілька ключових функцій: забезпечує об'єктивне оцінювання мовних компетентностей, підтверджує рівень володіння державною мовою та сприяє підвищенню професійного рівня працівників державного сектору. Іспит дає змогу оцінити реальний рівень знання української мови з опертям на стандартизовані вимоги. Це важливо, оскільки знання мови є потрібним для якісного виконання посадових обов'язків, ведення ділового листування, складання документів та комунікації із громадянами [11, с. 30].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 3.6.1. Державна мова. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova (дата звернення : 29.07.2026).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 29.08.2026).

3. Огієнко І. Історія української культури : коротка історія культурного життя українського народу. Вінніпег : Волинь, 1970. С. 134.

4. Гриценко П. Перегляд Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення. *Visnik Nacionalnoi academii nauk Ukraini.* URL: https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/51/36 (дата звернення: 29.08.2026).

5. Магрицька І. Українська мова як чинник державотворення. Журнал *«Універсум»*. 2004. № 10-12. С. 69–70.

6. Гавдида Н. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія : Мовознавство.* Вип. II(24) 2014. С. 76–80.

7. Борг Джеймс. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Пер. За англ. Н. Лазаревич. Харків. Ранок. «Фабула». 2003. 304 с.

8. Баган М.П. Редагування тексту: [посібник для самостійної роботи студентів]. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. 49 с.

9. Макар Ю. Посібник з української мови НМТ 2026. Київ : Школа абітурієнтів, 2026. 583 с.

10. Шевчук С. Українська мова для державних службовців. Курс для підготовки до атестації. Навчальний посібник. Київ : Алерта, 2025. 528 с.

11. Методичні рекомендації до підготовки та складання іспиту на рівень володіння державною мовою (для виконання службових обов'язків): Усна частина іспиту (монологічне висловлювання) [Електронний ресурс] / О. С. Черемська, О. О. Литвин. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2025. 46 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026